

prof. dr hab. Błażej Wierzbowski

Przegląd orzecznictwa z zakresu ubezpieczeń majątkowych

Orzecznictwo z zakresu ubezpieczeń rolniczych regulowanych przez Kodeks cywilny i ustawę z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. z 1996 r. Nr 11 poz. 62 ze zm.) jest znacznie skromniejsze niż orzecznictwo z zakresu ubezpieczeń społecznych. Niżej zostaną przedstawione trzy orzeczenia SN o stosunkowo dużym znaczeniu dla rolników korzystających z ubezpieczeń majątkowych.

Zakres odpowiedzialności Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego a miarkowanie odszkodowania wobec sprawcy szkody (art. 440 k.c. i art. 51 ust. 2 lit. b ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej)

W uzasadnieniu wyroku z dnia 27 listopada 1997 r. (III CKN 239/97 – OSN 5/1998, poz. 85) SN wypowiedział następujący pogląd.

Artykuł 440 k.c. nie ma zastosowania w sytuacji, gdy przysługujące poszkodowanemu roszczenie przeciwko rolnikowi wyrządzającemu szkodę pozostającą w związku z prowadzeniem przez niego gospodarstwa rolnego i nie mającemu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, przejmuje na podstawie art. 51 ust. 2 pkt 2 lit. b ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (jedn. tekst: Dz. U. z 1996 r. Nr 11, poz. 62).

Z uzasadnienia:

„W uzasadnieniu uchwały siedmiu sędziów z dnia 19 października 1995 r. III CZP 98/95/OSNC 1995 r. z. 12, poz. 169 Sąd Najwyższy podkreślił, że instytucja Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego powołana została

do życia wyłącznie w interesie osób poszkodowanych, którym – mimo istniejącego systemu ubezpieczeń obowiązkowych – nie przysługuje odszkodowanie od zakładu ubezpieczeń.

Te cele sprzeciwiają się stosowaniu miarkowania odszkodowania wobec sprawcy szkody, który nie dopełnił ustawowego obowiązku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej i nie opłacał składek ubezpieczeniowych, bo stawiałoby go to w sytuacji korzystniejszej aniżeli miałaby osoba respektująca prawo.

Należy w konsekwencji przyjąć, że art. 440 k.c. nie ma zastosowania w sytuacji, gdy przysługujące poszkodowanemu roszczenie przeciwko rolnikowi wyrządzającemu szkodę pozostającą w związku z prowadzeniem przez niego gospodarstwa rolnego i nie mającego obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, przejmuje z mocy art. 51 ust. 2 pkt 2 lit. b ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (jedn. tekst: Dz. U. z 1996 r. Nr 11, poz. 62) Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny.

Nie należy natomiast do przedmiotu tego procesu problem przyszłego roszczenia regresowego, które może mieć Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny wobec sprawcy szkody w następstwie subrogacji (art. 518 § 1 pkt 1 k.c.). W tej kwestii wypowiedział się już Sąd Najwyższy, w szczególności w cytowanej już uchwale składu siedmiu sędziów, z dnia 19 października 1995 r. (III CZP 98/95/OSNC 1995, z. 12, poz. 169) oraz w uchwale z dnia 12 czerwca 1996 r. (III CZP 58/96/OSNC 1996, z. 10, poz. 131).”

Odszkodowanie za zniszczenie samochodu należne poszkodowanemu zamieszkałemu zagranicą

Uchwała SN z dnia 19 marca 1998 r. (III CZP 72/97 – OSN 9/1998, poz. 133):

Odszkodowanie należne poszkodowanemu zamieszkałemu zagranicą za całkowite zniszczenie samochodu może odpowiadać cenie nabycia takiego samego lub podobnego samochodu zagranicznego u profesjonalnego sprzedawcy.

Wysokość odszkodowania należy określić według kursu waluty obcej z tej samej daty, z której cenę samochodu przyjęto za podstawę ustalenia odszkodowania.

Odszkodowanie to nie może być uznane za „sumę pieniężną wyrażoną w walucie obcej” w rozumieniu § 1 pkt 2 rozporządzenia Rady Ministrów

z dnia 10 marca 1989 r. w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych i maksymalnych (Dz. U. Nr 16, poz. 84 ze zm.).

Odsetki od takiego odszkodowania, jeżeli przysługuje ono od zakładu ubezpieczeń z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, należy liczyć od pierwszego dnia po upływie terminu wypłaty odszkodowania, określonego w § 32 ust. 1 lub 2 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 9 grudnia 1992 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz. U. Nr 96, poz. 475 ze zm.), chyba że szczególne okoliczności przemawiają za przyjęciem innej daty.”

Z uzasadnienia:

„Stosownie do art. 363 § 2 k.c. wysokość odszkodowania powinna być ustalona wg cen z daty ustalania odszkodowania, chyba że szczególne okoliczności wymagają przyjęcia za podstawę cen istniejących w innej chwili.

Jeżeli chodzi o poszkodowanego zamieszkałego w kraju, będą to ceny na rynku krajowym. Dla poszkodowanego, który zamieszkuje zagranicą (a w dodatku jest obywatelem innego państwa), rozmiaru poniesionej szkody nie określają jednak ceny występujące w Polsce. Dla faktu doznania przez takiego poszkodowanego uszczerbku majątkowego na skutek wyrządzenia mu szkody okoliczność, że miejscem wyrządzenia szkody była Polska, jest przypadkowa. Aby odszkodowanie spełniało warunek możliwości naprawienia szkody i uwzględniało realnie istniejące możliwości naprawienia jej, powinno ono umożliwić poszkodowanemu nabycie takiego samego lub podobnego samochodu w kraju jego zamieszkania. Odszkodowanie powinno zatem być ustalone według cen samochodów w tym kraju.

W krajach o gospodarce wolnorynkowej nie ma jednolitych, obowiązujących cen. Ich wysokość zależy w szczególności od rodzaju (kategorii) podmiotu, który dokonuje sprzedaży. Różnice cen są nieraz dość znaczne. Tak jest, jeżeli chodzi o rynek samochodów używanych w RFN. Cenami reprezentatywnymi dla tego rynku nie są ceny uzyskiwane przez indywidualnych zbywców samochodów, którzy stanowią margines tego rynku, ale ceny, za jakie można nabyć samochód u sprzedawcy zawodowo trudniącego się sprzedażą samochodów używanych. Są to więc ceny miarodajne dla ustalania odszkodowania za całkowite zniszczenie samochodu. (...)

Okoliczność – z jednej strony – przyznania odszkodowania według cen z daty ustalenia odszkodowania i – z drugiej zaś – przyznania odsetek ustawowych od tego odszkodowania od daty jego wymagalności, zwłaszcza gdy obie daty dzieli dość znaczny upływ czasu, może prowadzić do bezpodstawnego wzbogacenia poszkodowanego. Odszkodowanie, w istocie już zwaloryzowane ze względu na ustalenie go wg ceny z daty tego ustalenia i powiększone o tę część odsetek ustawowych, która ma charakter walory-

zacyjny, będzie bowiem przewyższać rozmiary szkody doznanej przez poszkodowanego.

Za możliwe i potrzebne należy zatem uznać przyjęcie mechanizmu zapobiegającego bezpodstawnemu wzbogaceniu się poszkodowanego. Może ono polegać na odpowiednim określeniu sumy odszkodowania, od której przysługują odsetki ustawowe, naliczane od dnia przyznania. Jego zastosowanie powinno uwzględniać wszystkie istotne w tym zakresie okoliczności danego przypadku: tj. upływ czasu między datą wymagalności odszkodowania a datą jego przyznania, skalę zmiany wartości pieniądza w tym czasie, różnicę między wysokością odszkodowania należnego poszkodowanemu, ustalonego według cen przyjętych dla ustalenia jego wysokości oraz obowiązującą wówczas stopę odsetek ustawowych.

W każdym razie wykorzystanie takiego „mechanizmu korygującego” nie może jednak pozbawić poszkodowanego ani odsetek ustawowych od daty wymagalności odszkodowania wyrażonego sumą pieniężną ustaloną wg cen z tej daty, ani odsetek ustawowych od przyznanego odszkodowania od daty jego przyznania”.

Zwiększenie składki ubezpieczeniowej (art. 816 k.c.)

W wyroku z dnia 12 grudnia 1997 r. (II CKN 505/97 – OSN 6/1998/, poz. 103) SN wyraził następujący pogląd.

Przewidziane w art. 816 k.c. zwiększenie składki ubezpieczeniowej może nastąpić tylko w razie ujawnienia po zawarciu umowy okoliczności wskazujących na zwiększenie prawdopodobieństwa „wypadku” objętego umową ubezpieczenia, a nie innego wypadku wskazującego np. na złą kondycję ubezpieczającego.

Z uzasadnienia:

Umowa ubezpieczenia jest umową, którą – tak jak inne umowy zobowiązaniowe – strony mogą ułożyć według swego uznania (art. 335¹ k.c.) i której postanowienia wiążą strony przez cały czas jej trwania. Zmiana tych postanowień wymaga wzajemnych odstępstw. Takie odstępstwo, jak trafnie to określił Sąd Apelacyjny, wprowadza wyjątkowa norma art. 816 k.c. Nie wprowadza ona jednak uprawnień ubezpieczyciela do arbitralnej składki, lecz uzależnia tę zmianę od spełnienia się określonych w tej normie przesłanek.

Tak więc nie własna ocena zakładu ubezpieczeń dotycząca okoliczności towarzyszących ubezpieczeniu może wpłynąć na podwyższenie składki

w okresie objętym ubezpieczeniem, lecz okoliczności, które dyktuje ustawodawca w art. 816 § 1 k.c. Są to okoliczności, zgodnie z treścią tego przepisu „ujawniane” w okresie ubezpieczenia, a więc w chwili zawierania umowy nie znane, które pociągają za sobą zwiększenie prawdopodobieństwa „wypadku”, przy czym – co jest oczywiste – takiego, którego zajście skutkuje obowiązkiem spełnienia przewidzianego w umowie świadczenia (art. 805 § 1 k.c.).

O tym, czy można mówić, że doszło do „ujawnienia się” nie znanych w chwili zawierania umowy lub zaszłych później okoliczności i czy ujawnione okoliczności zwiększają prawdopodobieństwo przewidzianego w umowie „wypadku” (tzn. czy zaistniały ustawowe przesłanki do podwyższenia składki ubezpieczeniowej) decyduje sąd, jeżeli powstały na tym tle spór warunkuje rozstrzygnięcie zgłoszonego w procesie roszczenia, jak to ma miejsce w rozpatrywanej sprawie.

Sąd Najwyższy nie podziela zapatrywania skarżącego, że przewidziana w art. 816 § 1 k.c. możliwość odstąpienia ubezpieczonego od umowy oznacza, że w każdym wypadku podwyższenia składki przysługuje mu tylko takie uprawnienie, jeżeli nie chce jej płacić w podwyższonej wysokości.

Ubezpieczony może odstąpić od umowy w razie uznania, że doszło do zasadnego, opartego na ustawowych przesłankach, podwyższenia składki, jeżeli nie chce lub nie może jej płacić. Pozostaje mu jednak także prawo obstawania przy dotychczasowej umowie i kwestionowanie podwyżki jako niezgodnej z prawem.

Błażej Wierzbowski jest dr hab. prof. nadzw. Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

